

13. *Козирев О. С.* Петербурзький гурток українських соціалістів-федералістів та ідея української державності (1883–1889 рр.) / О. С. Козирев // Відродження української державності: проблеми історії та культури: матеріали міжнар. наук. конф. (13–16 травня 1996). – Ч. 1. – Одеса, 1996. – С. 24–25.

14. *Козирев О.* Політична програма петербурзької групи українських соціалістів-федералістів (1883–1889) / Олег Козирев // Аркасівські читання: матеріали І міжнар. наук-практ. конф. (Миколаїв, 14–15 квіт. 2011 р.). – Миколаїв, 2011. – С. 180–183.

15. *Лавриненко Ю.* Рух Вільної Спілки / Ю. Лавриненко // Укр. історик. – Н.-Й.; Мюнхен, 1976. – № 1–4 (49–52). – С. 14–47.

16. *Світленко С.* Невідома програма київського гуртка українських народолюбців О. О. Доброграєвої середини 1880-х рр. / С. Світленко // Наук. зап.: збірник праць молодих вчених та аспірантів / НАН України, Ін-т укр. історіографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. – К., 1997. – Т. 2. – С. 256–270.

17. Центральний державний історичний архів України у м. Києві (далі – ЦДА України у м. Києві). – Ф. 274, оп. 1, спр. 290.

18. ЦДА України у м. Києві. – Ф. 301, оп. 1, спр. 122.

19. ЦДА України у м. Києві. – Ф. 419, оп. 1, спр. 1192.

20. ЦДА України у м. Києві. – Ф. 419, оп. 1, спр. 1193.

21. ЦДА України у м. Києві. – Ф. 419, оп. 1, спр. 1215.

Надійшла до редколегії 10.11.2011

УДК 94 (477) «1855–1885»

О. А. Сміянова

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ДМИТРО ІВАНОВИЧ ЯВОРНИЦЬКИЙ: АСПЕКТИ ПОВСЯКДЕННОГО ЖИТТЯ

Відтворено і проаналізовано повсякденне життя відомого академіка Дмитра Івановича Яворницького в його молоді роки (1855–1885), досліджено вплив побуту на його творчу лабораторію і науково-культурницьку діяльність.

Ключові слова: Дмитро Іванович Яворницький, побутові впливи, особисте життя, сімейна історія, повсякденна творча праця.

Отображена и проанализирована повседневная жизнь известного академика Дмитрия Ивановича Яворницкого в его молодые годы (1855–1885), исследовано влияние быта на его творческую лабораторию и научно-культурническую деятельность.

Ключевые слова: Дмитрий Иванович Яворницкий, бытовые влияния, личная жизнь, семейная история, повседневный творческий труд.

In this article has been reproductioned and analyzed daily life of famous academician Dmytro Ivanovych Yavornytskyj in young years (1855–1885 years). Has been researched daily influences of the life on his creative searches, scientific and cultural work.

Key word: Dmytro Ivanovych Yavornytskyj, domestic influence, personal life, family history, daily creative searches.

Дмитро Іванович Яворницький є однією з найскравіших постатей не тільки української, але й загальноєвропейської культури: учений-енциклопедист, натхненний дослідник у різноманітних галузях гуманітарних наук – історії, археології, етнографії, фольклористиці; талановитий письменник; невтомний діяч національного суспільного та просвітницького руху, справжній український патріот; неперевершений збирач та хранитель пам'яток старовини, фундатор одного із найкращих музеїв України; багатогранна особистість, людина, що гідно пройшла непростий життєвий шлях, з його злетами та падіннями, успіхами та невдачами.

Історія життя, творчість видатного українського вченого Дмитра Івановича Яворницького останнім часом набула більш широкого висвітлення в публікаціях науковців, журналістів, у спогадах його сучасників, зокрема в українській діаспорі [10, 15–16, 18]. Але повсякденне життя відомого науковця не розкрито в жодній роботі повною мірою. Звичайно, були деякі звернення дослідників до цієї теми, проте вони є поверховими й опосередкованими. Звісно, цю грань життя складно повністю вивчити й розкрити. Але зараз маємо змогу працювати із п'ятьма томами епістолярної спадщини Яворницького, що являє собою листування з друзями, рідними, знайомими і науковцями [4– 8]. Це найбільш вагома складова джерельної бази, що ділиться за походженням і змістом на підвиди: 1) листи Д. І. Яворницького; 2) листи кореспондентів Д. І. Яворницького (учених, діячів культури, музеєзнавців); 3) листи рідних до вченого.

Епістолярій Д. Яворницького вирізняється значним обсягом, широким географічним, хронологічним і тематичним діапазонами. Комплекс листування є неocenним джерелом з історії життя та діяльності Д. Яворницького, висвітлення його дружніх і творчих контактів, визначення ролі, що її відігравав учений у розвитку вітчизняної науки й культури. Особливо важливим для дослідження даної теми є листування вченого саме з родичами (батьками, племінниками, дружиною, свояками) та близькими друзями (К. Білиловським, Г. Маркевичем, Я. Новицьким, І. Репіним, М. Халанським, П. Саладиловим). Інформацію, що найповніше висвітлює характер ученого, його приватне життя, побут і вподобання, дає нам четвертий випуск, тобто листи написані ним [7]. У них відбилися душевний настрій,

оцінка свого характеру, можливостей, характеристика власних праць. У листах спостерігаємо Д. Яворницького як людину з усіма проблемами його приватного життя, у родинних та дружніх стосунках.

Вагомим джерелом інформації також є спогади друзів, сподвижників, опублікованих у збірнику «Сучасники про Дмитра Івановича Яворницького», який упорядкував М. П. Чабан. Неоціненними саме для даної теми є ще неопубліковані спогади хатньої робітниці Катерини [1, 2, 9].

Аналіз історіографії показує, що Дмитру Івановичу Яворницькому присвячена достатня кількість праць, які стосуються різних сфер його життя й діяльності. Більшу їх частину написали М. М. Шубравська і С. В. Абросимова. Розкриваючи життєвий і творчий шлях, дослідники торкалися й низки аспектів повсякденного життя вченого. Саме ці моменти їх розвідок є важливими для розкриття даної теми.

Спираючись на роман «За чужий гріх», як це робить відома дослідниця М. М. Шубравська, можна припустити, що деякі відомості особистого життя вченого відображені на сторінках цього автобіографічного, художнього твору [16]. Прообразом Гриця Дурденка, головного героя роману, був сам Яворницький. Батько головного героя – Семен Сидорович Дурда – прообраз батька Дмитра Івановича – Івана Якимовича Яворницького. На підставі цього бачимо, що батько вченого був м'якою, чутливою, поступливою людиною. Дмитро любив батька, згадує пізніше про нього так: «Грамотій-самоучка, але добра й розумна людина». Мати героя – Улита Михайлівна – дуже нагадує Ганну Матвіївну Яворницьку. Це жінка зі складною вдачею, яка, можливо, зрідка, але застосовувала побиття дитини. Ще мати не приховувала, що більше любить доньку, ніж сина. Мабуть, тому стосунки Д. І. Яворницького з матір'ю були прохолодними, не такими близькими, як з батьком.

Саме в селі Сонцівка на Харківщині почав формуватися світогляд, вироблялися невід'ємні й найхарактерніші риси Дмитра вченого – працьовитість і заповзятість. Там зимовими вечорами, під час слухання батькового читання «Тараса Бульби» М. Гоголя, у нього зародилося почуття жалю до запорожців, яке пізніше трансформувалося в те ніжне й вічне почуття любові. Звідтоді і назавжди закохався він в історію Запорозької Січі, її славетних рицарів. То була «невгасима любов до того Запорозжя..., що не залить її водою, не засипать її землею» [29, с. 19].

Маленький Дмитро гарно навчався в школі, і батько, який бачив здібності хлопчика, хотів, щоб він відновив традицію роду і став священником, заможним, витягнув би родину зі злигоднів. Хлопець наполегливо оволодівав знаннями, бо й сам розумів критичне становище своєї сім'ї, мріяв про благополуччя, тому добре вчився навіть у пові-

товому училищі, де йому зовсім не подобалося, а потім і в духовній семінарії, закінчивши яку, міг би зробити непогану кар'єру. Проте енергійного, допитливого юнака вона не притягувала. До того ж він хотів займатися справою, яка була б до вподоби: «Одно мною запроваляю – знати правду о запорожцях й ту правду миру об'явить», навіть якщо вона не давала б значних прибутків [7, с. 161; 29, с. 19]. Тому, закінчивши протягом трьох років чотири загальноосвітні класи, він не забажав учитися в останніх двох богословських класах і 1877 р. залишив семінарію. Його цікавили світські науки, особливо історія, література, мистецтво. А ще, розмірковуючи про те, у чому його місія, його заповітний капітал, він говорить: «...Что почести, что положение в свете?... Днепр, степь, песня, сопилка – вот что для меня выше всего на свете. Вечно бы я скитался по степи, вечно бы слушал живой шум живого Днепра...» [7, с. 155].

Це й визначило подальші шляхи навчання та праці Дмитра Івановича. Тому він вступив на історико-філологічний факультет Харківського університету. Це був час піднесення народницького руху, що спричиняло заворушення молоді та призводило до тимчасового закриття університету – вимушених канікул. Це й дало поштовх до початку першої дослідницької роботи молодого Яворницького в рідному селі на тлі захоплюючих пейзажів, в атмосфері юнацьких розваг. Дмитро-студент, не гаючи часу, їздив у рідну Сонцівку, сусідні з нею села і збирав фольклорний матеріал, записував пісні; подобалось йому слухати спів матері, у якої був гарний голос. Ввечері вона пряла і співала пісень, серед яких її улюбленими були «Лучинушка», «При долинушке стояла» та ін. Дмитро із захопленням, як у дитинстві, слухав співи матері й сам співав разом із нею. Так тривало до припинення заворушень. Пізніше, за браком часу й небажанням припинити роботу, він майже не бував вдома. Тому родина з нетерпінням чекала листів від «дорогого Митички». Особливо раділи батьки, вони вельми пишалися ученим сином. Коли епістолі надходили, збиралася вся родина, і батько вголос їх читав, а мати слухала зі сльозами. Отже, кожний приїзд Дмитра Івановича ставав справжнім святом для всієї сім'ї. За такої нагоди Ганна Матвіївна демонструвала всю свою кулінарію. Ввечері до їх хати приходили сусіди, й тоді Д. Яворницький читав «лекцію», після чого співали пісні. Вдень ходив у поле дивитися кургани.

Дмитро Іванович – громадська людина, його життя як на долоні, але не все. Сторінки особистого життя десь губляться, тому їх не завжди можна повністю відтворити й зрозуміти. Це наслідок того, що приватне життя він ніколи не афішував, – навпаки, навіть найближчим друзям мало розповідав про нього. Користувався популярністю серед жінок, мав таємних прихильниць, про існування яких і сам час-

то не здогадувався. Він перш за все викликав повагу і зачаровував цікавими розповідями. Це підтверджують спомини своячениці вченого Зінаїди Буракової: «Где бы он не был, и кто бы при нём не был, все прислушивались к его речам с неослабевающим интересом».

У 1883 р. відбулась важлива подія в особистому житті Д. Яворницького – одруження з учителькою музики Варварою Петрівною Кокіною. За свідченням небоги Дмитра Івановича Т. І. Коломієць, у родині Яворницьких існувала легенда, за якою цю наречену майбутньому вченому знайшла мати – Ганна Матвіївна. Також в юності Дмитро закохався в сільську дівчину, хотів одружитися з нею, але його мати була проти і знайшла синові наречену – вчительку музики Харківського єпархіального училища В. П. Кокіну. Але цей шлюб виявився невдалим, і незабаром у 1885 р. стався розрив: як зізнався Д. Яворницький другу Маркевичу, не з його вини, і прохав зберігати цю таємницю [7, с. 115]. Непорозуміння, очевидно, розпочалося ще задовго до цього, про що дізнаємося із відзивів Дмитра про дружину другові Якову. Додамо до цього також його від'їзд до Москви – начебто й у справах поїхав, проте до всього хотів ще відволіктися, відпочити [7, с. 158].

Варвара Петрівна не змогла зрозуміти творчу, захоплену наукою натуру Яворницького і стати йому другом і помічницею. Але він вельми кохав її і досить болісно переживав розлучення, яке офіційно було оформлене лише через 30 років – у 1915-му [7, с. 115].

Деякий час Д. Яворницький ще згадував Варвару Петрівну в листах до друзів, не хотів, щоб вона знала, як йому тяжко, коли вперше поїхав до Москви, захворів. Тобто в листах проглядається образа на неї, скоріше за те, що вона вважала його нездатним заробити кошти і прогодувати сім'ю. Адже він був безмежно щедрою людиною, яка заради бідних і голодуючих, а ще заради справи могла частково поступитись інтересами сім'ї, що спостерігаємо в період другого його шлюбу. Це підтверджує розмова Дмитра Івановича з одним зі своїх знайомих: «Всю зарплату по музею і Академії наук – я несу додому і віддаю дружині, а гонорар приберігаю в музеї. Чому? Я здавна допомагаю бідним і хворим учителям, кобзарям і студентам, висилаю гроші на їхні нужди. А щоб дома не було суперечок, гонорар лишаю при музеї; тут надійніше...» [13, с. 186].

Незважаючи на своє скрутне становище і розрив із першою дружиною, Дмитро продовжує допомагати їй: як дізнаємося з листів, надсилає гроші, а також сприяє влаштуванню на роботу її брата, Сергія Петровича Кокіна. Така турбота говорить про шляхетність Дмитра Івановича.

Деякі таємниці зберігають взаємини Дмитра з Єлизаветою Щоголевою – можливо, це ще послужило прискороному розриву вченого

з першою дружиною. На харківський період припадає дружба Яворницького з відомим поетом Яковом Щоголевим (1824–1898). Втім закінчилась ця дружба досить трагічно. У поета була дочка Єлизавета – особа високоталановита, музично обдарована, котра чудово грала на арфі. Саме це прикувало до неї і розум, і серце, і волю Дмитра Івановича. Вони покохали одне одного. Проте Я. Щоголев віддав дочку, проти її волі, заради титулу й багатства, за князя Шаховського. Довгий час Д. І. Яворницький підтримував стосунки з Єлизаветою Яківною і після одруження. І через деякий час Єлизавета, не ужившись із чоловіком, покинула його заради «козака Байди», як називав себе в дружньому колі Д. Яворницький.

Судячи з листів Дмитра Івановича до товариша Білиловського, Я. Щоголев прокляв і дочку, і тричі прокляв Яворницького, з яким аж ніяк не хотів, щоб дочка спілкувалася. Щоголев не сприймав молодого вченого як можливого нареченого дочки. Майбутнім зятем Яків Іванович бачив заможну, титуловану особу. Його не цікавили почуття: на його думку, вони не могли стати основою справжнього шлюбу. Він наполягав на поверненні дочки в будинок хворого і немічно, але заможного чоловіка, але Єлизавета Яківна жила в батька. Тож князь Шаховський не бажав миритися з нею й готувався до розлучення, однак раптово помер.

С.В. Абросимова припускала, що Шаховська поїхала за Дмитром навіть у Середню Азію, де проживала з ним деякий час, допоки між ними не стався розрив, який вчений пояснював тим, що в Єлизавети «натура така палка, така пекельна, що лучче одрубай собі правичку і біжи од неї з одною лівою, біжи без огляду...» [7, с. 20].

Для Яворницького на першому місці завжди була праця – все інше потім. Усього себе без залишку він віддавав роботі [15, с. 14]. Міг цілими днями просиджувати в архівах чи над яким-небудь твором («За чужий гріх»). Наприклад, в одному з листів до Новицького Дмитро Іванович писав: «Я снова возвратился в Москву и теперь исключительно занимаюсь в Архиве иностранных дел. Здесь я к своей радости нашел столько интересных документов, относящихся до Запорожья, что от восторга едва не рехнулся. Верьте моей совести. Уже за четыре дня я открыл до двухсот дел. Сижу сам, списываю документы с 10–3 часов и страшно устаю; лишаясь даже аппетита и сна» [7, с. 161].

Д. І. Яворницький завжди вставав рано, особливо влітку. Прокинувшись, брався за роботу. Його працелюбність вражала: навіть коли щось боліло, все одно займався справами. Якщо почувався зовсім погано, скаржився і страждав від того, що хвороби не дають можливості виконувати заплановане. Таких днів було багато, і навіть надто багато. Адже Дмитро з дитинства був хворобливою дитиною, особли-

во це дало про себе знати в той час, коли він поїхав здобувати знання. До того ж енергійна вдача додавала неприємностей: то руку, то ногу зламає. Як не прикро, це негативно впливало на діяльність вченого – заважало працювати, змушувало змінювати плани, відволікало від задумів, викликаючи в нього злість і роздратування: «Уже давно и рукопись готова и снимки. Уже давно я хотел отослать Вам все это, но скаженная болезнь задержала ход дела» [30, с. 123].

Дмитро Іванович не лише сам був заповзятим до роботи – ще й інших активно залучав. Усі вони «постачали» необхідну історико-ві інформацію, повідомляли про археологічні знахідки, розшукували пам'ятки, записували з вуст народу пісні, думи, перекази, прислів'я. Наприклад, влітку 1884 р. Д. Яворницький через газету «Днепр» звернувся до населення Катеринославщини із проханням надсилати йому всі матеріали, що стосуються історії запорозького козацтва. Проте перечитування наукових праць, роботу з писемними джерелами, написання статей та інших розвідок Дмитро Іванович завжди здійснював самостійно і в тиші – чи то в бібліотеці, чи то у своїй кімнаті. Лише більш розумніших, на його думку, друзів прохав перевірити, чи правильно і добре написано (тобто перш ніж віддати твори в редакцію, він віддавав їх перечитувати своїм товаришам-філологам, літераторам і критикам). «Візьми в руки, сядь та й прочитай спочатку і до кінця, а тоді швиденько й напиши мені, чи путящий оце у мене твір, чи не путящий і чи слід його друкувати, чи зовсім не слід» [7, с. 43].

У творчості Д. Яворницького-романтика важливу роль відіграв його внутрішній стан, емоційні переживання і настрої. Він намагався «проникнути» в минуле, відчутти його дух, вжитися в нього, зрозуміти людей того часу.

Усі спомини і джерела однаково свідчать, що Дмитро Іванович – людина, яка вміла не лише працювати, а ще й весело, цікаво відпочивати, часто поєднуючи відпочинок із працею. Це щорічні мандри землями запорожців, розпочаті ним із 1882 р. Майже до останніх днів Д. Яворницький дотримувався цієї традиції: проводив археологічні розкопки, записував пісні, розповіді нащадків запорозьких козаків, місцевих старожилів, оглядав приватні колекції, досліджував ландшафт і взагалі природні умови запорозького краю, передусім його окрасу – дніпрові пороги, які неодноразово перепливав. Бувало, і руку ламав, і тонув у Дніпрі.

Під час розкопок влітку 1885 р. Дмитро Іванович взагалі ледве не загинув, притиснутий землею. Над ним вже почали читати молитву, але потім все обійшлося [7, с. 116]. Проте ніщо не могло зупинити завзятого вченого, захопленість дослідженнями й цілеспрямованість долали всі перепони. З ентузіазмом писав він Ф.Г. Лебединцеву в квітні 1884 р. про те, що проїхав усі Дніпрові пороги, «... от пер-

вого до последнего, в лодке, причём едва не поплатился и жизнью» [30, с. 122].

У книзі «Запорожжє в остатках старины и преданиях народа» Д. Яворницький відтворив атмосферу цих подорожей, які провів в основному з другом-побратимом Я. Новицьким: «Недолги были наши сборы. Кусок сала, рыба, хлеб и фляжка горилки составляли весь наш продовольственный запас; чумарка, блуза, длинные сапоги, дымчатые очки, походные палки составляли наше убранство... Сложив свою скудную провизию в сумку и повесив сумку при помощи палочки на плечо, мы весело и быстро зашагали вперёд, останавливаясь и спрашивая по временам встречных дидов о какой-нибудь балочке, скельке или могилке, одиноко торчащей в степи. Чвалаем по степи, как те козаки-сиромахи! Идём-идём, присядем; тут кто песню споет, кто думу проговорит» [9, с. 149]. Дмитро Іванович любляв співати запорозьких пісень і дум, яких знав понад 300 – вивчив їх з вуст дніпровських лоцманів на порогах, ще підігравав собі на бандурі [3, с. 103].

Взагалі Дмитро Іванович вважав, що кожній людині потрібен відпочинок, кожен повинен відволікатись від своїх справ, змінювати діяльність, місцеперебування. Його спосіб життя це підтверджує. Окрім мандрівок козацькими землями Яворницький любляв відпочинок такий, що сприяв би духовному зростанню. Використовував для цього будь-які можливості: із завзяттям і радістю розповідав Якову Новицькому про поїздки до Криму по «даровому білеті» після IV археологічного з'їзду в Одесі, про оглядини всіх цікавих місць. А в Байдарських воротах не боявся, на відміну від своїх напарників, залишитися на нічліг насамоті, з поламаною рукою просто неба (для сміливості поклав біля себе ножа) [7, с. 152].

Те ж саме спостерігаємо і в першій мандрівці до Москви: будучи хворим, він обходив усі пам'ятні місця міста, побував у різноманітних музеях, бібліотеках, переглянув визначні архітектурні споруди і пам'ятники; поїхавши до Петербурга, здійснив те ж саме. І лише після цього повернувся до Москви і подався працювати до Архіву іноземних справ: «Ознакомившись с публичной библиотекой, разными музеями, Эрмитажем, Академией наук, кунсткамерой, картинными галереями, памятниками петровской старины, Петропавловской крепостью, соборами и проч., и проч., я снова возвратился в Москву и теперь исключительно занимаюсь в Архиве иностранных дел» [7, с. 160].

Своєрідним відпочинком для Дмитра Івановича були публічні лекції «Про запорізьких козаків», які він почав проводити з 1884 р., ставши членом наукового Історико-філологічного товариства при Харківському університеті. Кожного разу зали були переповнені,

протягом двох годин публіка насолоджувалася імпровізацією молодого вченого, який із захопленням, без конспекту розповідав про любу його серцю степових лицарів.

Часто при викладі в листах своїх думок і міркувань Дмитро Іванович висловлював надію на покращення свого матеріального становища, змогу собі дещо дозволити. Звісно, що він, як і кожна людина, прагне звичайного задоволення своїх буденних потреб: спочатку елементарних, а пізніше вони зростають, що й закономірно. Замислюється над тим, що б він зробив, аби в нього були кошти. Будучи ще студентом, мріяв про те, аби купити поїсти і допомогти бідним [16, с. 216–217]. А пізніше, подорослішавши, думав про більш важливе: «Якби була у мене така американська бабуся, щоб кожний раз вистачала міні тисячу, а хоч і половину того рублів, Боже, скільки б я зробив для тої України! Всією щирою душею оддався б своїй нені» [7, с. 166].

Усі згадують про Дмитра Івановича як про невибагливу, щедрю, без великих вимог людину. Наприклад, І. М. Шаповал говорив, що Дмитру Івановичу не подобалось сидіти на м'яких меблях, бо він їх вважав шкідливими для здоров'я, «панськими витребеньками» [13, с. 222]. Проте це було не в усьому і не завжди так: сам навіть зізнається про це своєму хрещенику – Георгію Тушкану: «Не стає вже паперу (зітхає), люблю, грішник, писати на доброму папері гарним пером, тоді й думка летить, ніде не затримується» [11, с. 67].

Полюбляв він і користуватися старовинними речами, зокрема застосовувати їх в інтер'єрі. Проте ця пристрасть, за власним визначенням ученого, була «... не захопленням бездіяльного розуму, а необхідною потребою кожної освіченої людини, яка ревно ставиться до діянь своїх пращурів і турботливо зводить будівлю для своїх нащадків».

Отже, повсякдення Дмитра Івановича було насичене і яскраве. Широчінь наукових інтересів, життєві обставини (численні переїзди, подорожування), активна лекційна й громадська діяльність історика, комунікабельність сприяли встановленню творчих і дружніх стосунків із багатьма представниками науки й культури. Він цілком поринав у роботу, захоплюючи до цього й інших. Праця для нього була всім: і відпочинком, і приводом для радості – піднесення настрою, і сенсом життя... Вона завжди була на першому місці, що вплинуло на особисте життя. Досить довгий час його переслідувала проблема, яка є поширеною між людей, що відданні праці, які на перше місце ставлять роботу, а потім все інше, які всім жертвують заради досягнення успішних результатів у своїй діяльності. Це проблема самотності, невміння знайти собі відповідну пару, нестача часу для рідних людей. Часто його життєвий шлях супроводжували труднощі, за-

важали радіти життю численні хвороби. Попри це все працювати ніколи не припиняв. Лише визнавав: «Несчастия много повлияли как на мой характер, так и не менее того на мою предприимчивость...» [7, с. 115].

Бібліографічні посилання

1. *Абросимова С. В.* Енциклопедист козаччини / С. В. Абросимова // Укр. іст. журн. – 2005. – № 4. – С. 4–46.
2. *Абросимова С. В.* Дмитро Яворницький та його родовід / С. В. Абросимова, А. Ф. Парамонов. – Х., 2009.
3. Епістолярна спадщина академіка Д. І. Яворницького. – Вип. 1. Листи вчених до Д. І. Яворницького / упоряд. С. В. Абросимова, А. І. Перкова, О. В. Піцик, Н. Г. Чередник; вступ. ст. С. В. Абросимової, А. І. Перкової; перед. слово Б. Т. Карапиша. – Д., 1997.
4. Епістолярна спадщина академіка Д. І. Яворницького. – Вип. 2. Листи діячів культури до Д. І. Яворницького / упоряд. С. В. Абросимова, Н. С. Василенко, А. І. Перкова та ін.; вступ. ст. С. В. Абросимової; за заг. ред. Н. І. Капустіної. – Д., 1999.
5. Епістолярна спадщина академіка Д. І. Яворницького. – Вип. 3. Листи музейних діячів до Д. І. Яворницького / уклад. С. В. Абросимова, Н. С. Василенко, А. І. Перкова та ін.; за заг. ред. Н. І. Капустіної. – Д., 2005.
6. Епістолярна спадщина академіка Д. І. Яворницького. – Вип. 4. Листи Д. І. Яворницького до діячів науки і культури / упоряд. С. Абросимова, Н. Василенко, А. Перкова; за заг. ред. Н. І. Капустіної. – Д., 2005.
7. Епістолярна спадщина академіка Д. І. Яворницького. – Вип. 5. Листи рідних, друзів і знайомих до Д. І. Яворницького / упоряд. С. Абросимова, Н. Василенко, А. Перкова. – Д., 2010.
8. *Дубровський В.* Дмитро Іванович Яворницький / В. Дубровський // Чабан М. П. Сучасники про Д. І. Яворницького / М. П. Чабан. – К., 2006.
9. З епістолярної спадщини академіка Д. Яворницького // <http://www.history.org.ua/JournALL/journal/2005/5/9.pdf>
10. *Ревко П.* Искусственные интеллектуальные системы и повседневная жизнь человека / П. Ревко // http://www.gumer.info/bogoslov_Buks/Philos/revko/02.php
11. Наддніпрянська Україна: історичні процеси, події, постаті: зб. наук. праць / відп. ред. С. І. Світленко та ін. – Вип. 5. – Д., 2007.
12. *Світленко С. І.* Д. І. Яворницький і XIII археологічний з'їзд у Катеринославі: Особистість і подія на тлі епохи / С. І. Світленко // Світ модерної України кінця XVIII – початку XX ст.: зб. наук. праць. – Д., 2007. – С. 229–241.
13. Спогади К. І. Литвиненко від 26 липня 1984 р. Фонд ДІМ, № 10, Арх. 47688.
14. *Тележняк К. О.* З особистого життя академіка Д. І. Яворницького / К. О. Тележняк // Скарби музеїв: Матеріали обл. наук. конф. до Міжнар. дня музеїв 2003 р. – Д., 2005. – С. 102–106.
15. *Тушкан Г.* «Багатий скарб не золотом» / Г. Тушкан // Чабан М. П. Сучасники про Д. І. Яворницького / М. П. Чабан. – К., 2006.
16. *Чабан М. П.* Сучасники про Д. І. Яворницького / М. П. Чабан. – К., 2006.
17. *Чишко В. С.* Біографічна традиція та наукова біографія в історії і сучасності України / В. С. Чишко. – К., 1996.

18. Шаповал І. Козацький батько. Образ Д.І. Яворницького у спогадах письменників, діячів культури і науки / І. Шаповал. – Кривий Ріг, 1998.
19. Шаповал І. У пошуках скарбів / І. Шаповал. – К., 1963.
20. Шубравська М.М. Д. І. Яворницький. Життя, фольклористично-етнографічна діяльність / М.М. Шубравська. – К., 1972.
21. Эварницкий Д.И. Запорожье в остатках старины и преданиях народа / Д.И. Эварницкий. – СПб., 1888. – Т. 1. – С. 149.
22. Яворницький Д. І. За чужий гріх / Д. І. Яворницький. – Д., 2006.
23. Яворницька С. З «Щоденника» / С. Яворницька // Чабан М.П. Сучасники про Д. І. Яворницького / М.П. Чабан. – К., 2006.

Надійшла до редколегії 25.06.2011

УДК 069. 8 «1818–1920»

І. М. Романюта

*Дніпропетровський національний історичний музей
ім. Д. І. Яворницького*

МЕЛІТОПОЛЬСЬКИЙ КОРЕСПОНДЕНТ ДМИТРА ІВАНОВИЧА ЯВОРНИЦЬКОГО ПАВЛО КАЕТАНОВИЧ ДЗЯКОВИЧ

У роботі реконструйовано біографії кореспондента Д.І. Яворницького – Павла Каєтановича Дзяковича та членів його сім'ї: батька – Каєтана Онуфрієвича Дзяковича, синів Всеволода та В'ячеслава, доньок Юлії, Міли, Стасі (Констанції).

Ключові слова: П. К. Дзякович, Д. І. Яворницький.

В работе реконструированы биографии корреспондента Д.И. Яворницкого – Павла Каэтановича Дзяковича и членов его семьи: отца – Каэтана Онуфриевича Дзяковича, сыновей Всеволода, Вячеслава, дочерей Юлии, Милы, Стаси (Констанции).

Ключевые слова: П. К. Дзякович, Д. І. Яворницький.

The article presents biography of P. K. Dziakovich – correspondent of D. I. Yavornitski and members of his family.

Key words: P. K. Dziakovich, D. I. Yavornitski.

Творча спадщина і життєвий шлях видатного історика Дмитра Івановича Яворницького вивчається вже понад 70 років. Але існує ряд джерел, що дозволяють розширити коло пошуків у царині його життя і творчості. До таких перш за все віднесемо епістолярну спадщину академіка. Вона відобразила широту дружніх і творчих зв'язків